

HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN ANKARA'DAKİ FAALİYETLERİ VE MİSAK-I MİLLÎ'NİN İLANI

İÇİNDEKİLER

- Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya Gelişi ve Çalışmaları
- Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Açılması ve Misak-ı Millî Kararlarının İlanı
  - Misak-ı Millî'nin Esasları
  - Misak-ı Millî'nin Önemi ve Sonuçları
- İstanbul'un İşgali ve Sonraki Gelişmeler (16 Mart 1920)

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
  - Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya geliş amacını öğrenebilecek,
  - Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki çalışmalarını kavrayabilecek,
  - Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin açılma gerekçelerini ve çalışmalarını anlayabilecek,
  - Misak-ı Millî Kararlarını ve önemini açıklayabilecek,
  - İstanbul'un işgalini bütün detaylarıyla öğrenebilecek,
  - İstanbul'un işgalinden sonra memleketin durumunu, kavrayabileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

**ATATÜRK İLKELERİ VE
İNKILÂP TARİHİ I**
Öğr. Gör. Yücel ÇİL

**ÜNİTE
13**

GİRİŞ

Sivas Kongresi'nde son şeklini alan Heyet-i Temsiliye'nin kararlı tutumu karşısında İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükûmeti istifa etmiş, yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulmuştu. Bu gelişme Heyet-i Temsiliye'nin ilk zaferiydi. Daha sonra yapılan Komutanlar Toplantısı'nda alınan karar doğrultusunda Millî Mücadele hareketinin merkezi Ankara olarak tespit edilmişti.

Temsil Heyeti 18 Aralık'ta üyeleri ile birlikte Sivas'tan hareket etti. Kayseri-Mucur-Hacıbektaş-Kırşehir yoluyla 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Temsil Heyeti büyük bir coşkuyla karşılandı. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele'yi artık Ankara'dan idare etmeye başlayacaktır.

Heyet-i Temsiliye bir taraftan daha önce Amasya Görüşmeleri'nde kararlaştırıldığı gibi ülkede seçimlerin yapılması ve Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması için çalışmalar yaparken, diğer taraftan da bir hükûmet gibi faaliyetlerde bulunuyordu.

Ülkede seçimlerin yapılması, Meclis'in yeniden açılması çok önemli gelişmelerdi. İtilaf Devletleri bütün bu gelişmeleri yakından takip ediyordu. Ancak son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde vatanperver mebuslar tarafından 17 Şubat 1920'de hazırlanan Misak-ı Milli Kararları'nın bütün dünya kamuoyuna ilanı üzerine, İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edip Meclis-i Mebusan'ı dağıttılar.

Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye hemen harekete geçerek Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda 23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni bir meclisin açılmasını sağladı. Bu tarihten itibaren Heyet-i Temsiliye'nin görevi sona ermişti. Artık TBMM bir taraftan Millî Mücadele yolunda çalışmalarını sürdürürken diğer taraftan da Türk milletinin gerçek temsilcisi olarak millî iradeyi hâkim kılmaya gayret etmekteydi.

Bu ünitemizde Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişi ve sonraki gelişmeleri adım adım incelemeye çalışacağız. Milli Mücadelede Heyet-i Temsiliye dönemi yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasındaki en önemli adımlardan biridir. Diğer taraftan Misak-ı Milli kararları Milli Mücadele'nin hedefini net bir biçimde belirleyen metin olduğundan dolayı dersimizin ana konularından birini oluşturmaktadır.

HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN ANKARA'YA GELİŞİ VE ÇALIŞMALARI

Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya Gelişi

Daha önce detaylı olarak izah edildiği gibi 16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta komutanlarla yapılan toplantıda ele alınan konulardan biri de Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarının yürütüleceği yeni merkezin neresi olacağı konusuydu.

Komutanlar Toplantısı'nda önerilen şehirler arasında; Ankara, Konya ve Eskişehir bulunmaktaydı.

Komutanlar Toplantısı'nda önerilen şehirler arasında; Ankara, Konya ve Eskişehir bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre en uygun yer Ankara idi.

Mustafa Kemal Paşa bu konudaki görüşünü Nutuk'ta şöyle belirtmiştir:

“Bu bakımdan uyulacak yol ve yöntem şudur ki, genel durumu yönetip yürütme sorumluluğunu üzerine alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye elden geldiği kadar yakın yerde bulunmalıdırlar. Yeter ki bu yakınlık genel durumu gözden kaybettirecek derecede olmasın. Ankara bu şartları kendinde toplayan bir noktaydı.” [1].

Gerçekleştirilen görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi üzerine doğu-batı, kuzey-güney kavşak noktasında bulunan Ankara en uygun yer olarak öne çıkmıştı.

Ankara'nın tercih edilmesinin diğer önemli sebeplerini de şöyle sıralayabiliriz [2, 3, 4, 7, 8]:

- Ankara'nın Anadolu'nun tam ortasında bulunması,
- Ankara'nın İstanbul ve Batı Anadolu ile demir yolu ve haberleşme sistemiyle bağlı olması,
- Ali Fuat Paşa'nın başında bulunduğu XX. Kolordu'nun Ankara'da olmasının güvenlik açısından önem arz etmesi,
- Önemli ulaşım yollarının kesişme noktası olması,
- Ankara ve çevresindeki millî teşkilatların güçlü olması,
- Ankara halkının baştan beri Millî Mücadele hareketine olan desteği,
- O zamana kadar Batı Anadolu'daki milliyetçilere emin bir sığınak olması,
- Mücadelenin Batı Cephesi'nde yoğunlaşacağı, bu amaçla cephelere daha yakın olma düşüncesi,
- Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanacak olması.

Ayrıca bu görüşmelerde İstanbul ile ilişkilerin kesilemeyeceğine Heyet-i Temsiliye'nin de İstanbul'da toplanacak olan Meclis'e katılmasının uygun olacağına karar verildi [15].

Fakat bütün bu olumlu şartlara rağmen Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gitmesini istemeyen komutanlar da vardı. Örneğin; Kâzım Karabekir Paşa, Temsil Heyeti'nin Kızılırmak'ın batısına geçmesinin, Doğu Anadolu'nun geleceğini tehlikeye düşüreceği endişesini taşıyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gitme konusunda Kâzım Karabekir'i ikna etmiştir [1, 7].

18 Aralık 1919'da Sivas'tan ayrılan Mustafa Kemal Paşa ve diğer Temsil Heyeti üyeleri, Kayseri-Mucur-Kırşehir yolu ile millî bağımsızlık ve egemenlik savaşının tarihî yolculuğuna devam ederek, 27 Aralık 1919 Cumartesi günü Ankara'ya gelmiştir. Ankara'dan Türk milletine ve millî teşkilatlara yayınlanan bildiride: *“Şimdilik, Heyet-i Temsiliye'nin merkezi Ankara'dadır”* denilmiştir [1].

Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık 1919 Cumartesi günü Ankara'ya gelmiştir.

O zamanlar küçük bir Anadolu kasabası görünümünde olan Ankara, Temsil Heyeti'nin gelişi ile tarih sahnesine çıkmış, bu tarihten itibaren artık Millî Mücadele hareketinin siyasi merkezi olmuştur. Daha sonra yeni Türk Devleti'nin temelleri burada atılmış ve 13 Ekim 1923'te de devletin başkenti olmuştur.

Halkın büyük ilgi ve desteği ile Ankara'da törenlerle karşılanan Temsil Heyeti, önce Ziraat Okulu'na yerleştirildi. Daha sonra Çankaya'daki Küçük Köşk'e taşındı [7].

Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları

Bilindiği gibi Osmanlı Mebuslar Meclisi, 21 Aralık 1918'de Padişah tarafından fesh edilmişti. Ancak Amasya Mülakatı sırasında Mebuslar Meclisi'nin açılması ve seçimlerin yapılması konusu görüşülmüş, Mebuslar Meclisi'nin nerede toplanacağı dışındaki konularda mutabakat sağlanmıştı. Zaten 2 Ekim 1919'da kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti seçimlerin bir an önce yapılarak Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlayacağı vaadiyle iş başına gelmişti. Bu amaçla 3 Ekim 1919'da da seçim kararı alınmış ve kasım ayından itibaren bütün ülkede Meclis-i Mebusan için iki dereceli seçim esasına göre seçimler yapılmaya başlanmıştı [1].

Yapılan seçimleri hemen her yerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyeleri veya destekledikleri adaylar kazanmıştı. *Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan, Rauf (Orbay) Bey ise Sivas'tan milletvekili seçilmişlerdir [1, 9, 10, 11].*

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da toplanacak olan Meclis-i Mebusan'a Erzurum mebusu seçilmesine rağmen arkadaşlarıyla yaptıkları istişareler sonucunda meclis çalışmalarına katılmamayı uygun görmüştü. Çünkü ona göre fiilî işgal altında bulunan İstanbul'daki meclisi ciddi tehlikeler bekliyordu. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gitmesi, kurulmuş olan teşkilatın başsız kalmasına sebep olacağı gibi, İstanbul'daki Meclis herhangi bir tehlikeye maruz kalırsa Anadolu'da toplanması düşünülen yeni meclisin kaderini de olumsuz etkileyebilecekti [1, 10, 11].

Daha önceden Komutanlar Toplantısı'nda kararlaştırıldığı gibi Anadolu'dan yeni seçilen milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce Ankara'ya uğramaları istenmişti. *Ankara'ya uğrayan milletvekillerine Mustafa Kemal Paşa, durumun zannedildiği kadar kötü olmadığını, cesaretli olmaları gerektiğini ifade ederek onlardan, Meclis-i Mebusan'da bir Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulmasını, Meclis Başkanlığı'na gıyaben kendisinin başkan seçilmesini ve millî teşkilatın şimdiye kadar kongrelerde aldığı kararların mecliste onaylanmasının sağlanmasını istemiştir [1, 10].*

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan milletvekili seçilmiştir.

Resim 13. 1. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişi

SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI'NIN AÇILMASI VE MİSAK-I MİLLÎ KARARLARI'NIN İLANI

Meclis-i Mebusan, 12 Ocak 1920 Pazartesi günü saat 14.00'de İstanbul'da toplandı ve çalışmalarına başladı. Seçilen 168 mebustan ancak 72'si İstanbul'a ulaşabilmişti. Yeni Meclis'te yapılan yoklamada Mustafa Kemal Paşa'nın sağlık raporu nedeniyle izinli olduğu ifade edilmişti [10, 11, 3, 2, 15].

Mustafa Kemal Paşa Ankara'da bazı arkadaşları ile birlikte İstanbul'da olup bitenleri dikkatle izliyordu. Ancak gelişmelerin hiç de tasarladığı gibi gitmemesinden dolayı, durumdan pek memnun değildi.

İngilizler ise kendi açılarından İstanbul'daki gelişmelerden pek memnun görünmüyorlardı. Onlara göre İstanbul'daki Hükûmet tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde idi [15].

Yeni seçilen meclis üyeleri, İstanbul'da çalışmalarına başladıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'yı gıyaben başkan seçtirmeyi gündeme getiremediler. Meclis Başkanlığı'na da önce Reşat Hikmet Bey, onun ölümü üzerine de Celalettin Arif Bey seçildi. Meclis'te daha önceki tavsiyeler doğrultusunda, bir grup kurma çabası içine girildi. *Nihayetinde Rauf Bey'in başkanlığında Müdafaa-i Hukuk yerine Felah-ı Vatan adıyla bir grup kurabildiler* [8, 10].

Müdafaa-i Hukukçuların çoğunlukta olduğu Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin en önemli hizmeti, Erzurum ve Sivas kongreleri sürecinde şekillenen ve Millî Kurtuluş Programı'nı ifade eden "*Misak-ı Milli*" yi, diğer adıyla "*Ahd-i Milli*" yi olağanüstü şartlara rağmen kabul ve ilan etmesidir. Misak-ı Milli'nin taslağı Ankara'da hazırlanmıştı. Atatürk Nutuk'ta bu konuyu şöyle açıklıyordu: "*Milletin amal ve*

Peyman-ı Millî, Millî And gibi isimlerle de anılan kararlar için en yaygın ifade Misak-ı Millî olmuştur.

maksadının kısa bir programa esas olacak surette toplu bir tarzda ifadesi, Ankara'da görüşüldü. Misak-ı Millî unvanı verilen bu programın ilk müsveddeleri de bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı” [1, 10, 11].

Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Heyet-i Temsiliye tarafından hazırlanan müsvedde metin, Meclis'te kurulan Felah-ı Vatan Grubu'nun 22 Ocak 1920 günü yaptığı gizli grup toplantısında okundu. Daha sonra 28 Ocak 1920'deki gizli toplantıda ise çok az değişikliklerle bu metin bütün mebusların imzalarıyla kabul edildi ve 17 Şubat 1920'de de Meclis-i Mebusan tarafından bütün yabancı parlamentolara ve basına bildirildi [10, 11, 4].

Halkın oyu ile anavatana katılmış bulunan üç sancakta (Elviye-i Selâse: Kars, Ardahan, Batum) gerekirse halkın oyuna yeniden başvurulmasını kabul ederiz.

Misak-ı Millî'nin Esasları

Peyman-ı Millî, Millî And gibi isimlerle de anılan kararlar için en yaygın ifade Misak-ı Millî olmuştur. Metinde yer alan kararlar şunlardır: [10, 11, 3, 2, 12, 4]

- Osmanlı Devleti'nde 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, düşman ordularının işgali altında bulunan memleketlerin durumunun, halklarının serbestçe vereceği oya göre belirlenmesi gerekir. Söz konusu Mütareke imzalandığı tarihte, Türk ve İslam unsurların yerleşmiş olduğu kesimlerin tamamı ister bir işgal, ister bir hükümle olsun, birbirinden ayrılmaz bir bütündür.
- Halkın oyu ile anavatana katılmış bulunan üç sancakta (Elviye-i Selâse: Kars, Ardahan, Batum) gerekirse halkın oyuna yeniden başvurulmasını kabul ederiz.
- Türkiye ile yapılacak barışa kadar ertelenen Batı Trakya'nın hukuki durumunun belirlenmesi de halkın serbestçe vereceği oya göre olmalıdır.
- İslam Halifeliğinin ve Yüce Saltanatın merkezi ve Osmanlı Hükûmeti'nin başkenti olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulmalıdır. Bu esas kabul edilmek şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte, diğer bütün ilgili devletlerin oy birliği ile verecekleri karar geçerlidir.
- İtilaf Devletleri'yle düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılmış olan anlaşma esasları çerçevesinde, azınlıkların hakları komşu ülkelerdeki Müslüman halkın da aynı haklardan yararlanması kaydıyla tarafımızdan kabul ve temin edilecektir.
- Millî ve iktisadî gelişmemize imkân verecek daha çağdaş ve düzenli bir yönetimle işlerin yürütülmesini başarmak için her devlet gibi tamamıyla bağımsız ve özgür olma ana ilkesi varlık ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasi, adli ve mali gelişmemizi önleyici sınırlamalara (kapitülasyonlara) karşıyız. Belirlenecek borçlarımızın ödenmesi şartları da bu ilkelere aykırı olmayacaktır.

Misak-ı Millî Beyannamesi, her şeyden önce millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırlarını çizmiştir.

Misak-ı Millî'nin Önemi ve Sonuçları

- *Misak-ı Millî Beyannamesi, her şeyden önce millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırlarını çizmiştir.*
- Misak-ı Millî ile Türkler tam bağımsızlık şuuruna erişmişler ve millet olarak asgari haklarını istemişlerdir.
- İtilaf Devletleri'nin Yunan kuvvetlerini taarruza başlatmaları, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni çekilmeye mecbur bırakmıştır.
- Misâk-ı Millî'nin ilan edilmesi ile İstanbul Hükûmeti'ni telaşa düşerken,, İtilaf Devletleri ise kısa bir süre sonra İstanbul'u işgal kararı alarak Meclis-i Mebusan'ı işgal edip dağıtmışlardır [10, 8, 11, 14, 6].

İSTANBUL'UN İŞGALİ VE SONRAKİ GELİŞMELER (16 MART 1920)

Millî iradenin Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde "*Misak-ı Millî*" şeklinde ilanı, İtilaf Devletleri tarafından hiç hoş karşılanmadı. İngilizlere göre Ali Rıza Paşa Hükûmeti büyük oranda Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerini savunan Kuva-yı Milliyece karaktere sahip idi. Bunu kabullenemeyen İngilizler, Hükûmeti baskı altına almaya başladılar ve millîci olarak nitelendirdikleri Meclis'e karşı harekete geçtiler.

Evvela Kuva-yı Milliye'yi destekleyen Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın tutumlarından memnun olmadıklarına dair bir notayı İstanbul Hükûmeti'ne bildirdiler. Onları Kuva-yı Milliye'ye subay yollamak, silah ve para temin etmek, terhis edilen askerleri Anadolu'ya göndermekle suçladılar ve bu kişilerin derhâl istifasını istediler. Bu sırada İngiliz ve Fransızları kızdıran birtakım olaylar da yaşandı. 26-27 Şubat gecesi Hamdi Bey ve adamları, Fransızların elinde bulunan Gelibolu'daki Akbaş Cephaneliği'ni basıp çok sayıda silah, cephane ve mühimmatı kaçırdılar, Dramalı Rıza Bey de Fransız karargâhını basarak, silah, cephane ve esir edilen Fransız subay ve askerlerini Anadolu'ya nakletti [10, 4, 5, 9].

Bütün bu olaylar İtilaf Devletleri'nin baskılarını daha da artırdı. Fakat bütün baskılara rağmen Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin o dönemdeki en önemli icraatı, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda, genel bir Yunan saldırısına karşı Anadolu'da savunma tedbirlerini almayı başarmasıdır. *Öncelikle bir seferberlik planı hazırlanarak, silah ve cephanelerin güvence altına alınmaları sağlandı.*

Bu gelişmeleri çıkarlarına aykırı gören İtilaf Devletleri, bir taraftan baskılarını artırırken diğer taraftan da ülkedeki Millî Mücadele'ye karşı olan muhalif grupları harekete geçirdiler. Örneğin; *Balıkesir bölgesinde daha önce Kuva-yı Milliye'ye hizmet etmiş olan Anzavur Ahmet, şahsi çıkarları doğrultusunda İstanbul ve işgalci güçlere hizmet amacıyla topladığı kuvvetlerle, 26 Şubat 1920'de Anadolu'ya karşı yeniden isyan etti. Ayrıca Mart 1920 başlarında Yunan kuvvetleri de tekrar harekete geçip*

ilerlemeye başladı. Bu olaylar ve baskılara daha fazla dayanamayan Ali Rıza Paşa Hükûmeti, 3 Mart 1920'de istifa etmek zorunda kaldı. Fakat yeni Hükûmeti İngilizlerin beklediği Damat Ferit Paşa değil, 8 Mart 1920'de Salih Paşa kurdu [10, 11].

İşgal, 15-16 Mart 1920 gecesi Beyoğlu ve Üsküdar semtlerinde yağma ve tutuklamalarla başladı.

Yeni Hükûmetin genel siyaseti de Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nden farklı olmadı. İtilaf Devletleri'nin Kuva-yı Milliye'yi red ve kınama tekliflerini kabul etmediği için İngilizler İstanbul'daki bu milliyetçi oluşumu dağıtmak amacıyla yeni baskı yollarına başvurdular. Sonuç olarak da İstanbul'un işgaline karar verdiler ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak 13 Kasım 1918'den beri fiilen kontrol altında tuttıkları İstanbul'u resmen işgal ettiler.

İşgal, 15-16 Mart 1920 gecesi Beyoğlu ve Üsküdar semtlerinde yağma ve tutuklamalarla başladı. 16 Mart 1920 sabahı ise Şehzadebaşı Karakolu'nu basan işgal kuvvetleri, Türk askerlerine ateş açarak beş askeri şehit edip, dokuz askeri de yaraladılar. Bakanlık binaları, devlet daireleri ve önemli askerî birimler kuşatıldı. Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'yı evinden, üzerindeki giysilerini bile değiştirmesine müsaade etmeden tutukladılar. Yine Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa'yı süngüler arasında odasından çıkardılar. İstanbul'daki bütün resmî binalar işgal edildi [1, 2, 10, 9, 11].

Bütün yollar tutuldu, şehre giriş ve çıkışlar kontrol altına alınmaya başlandı. Şehrin muhtelif yerlerine silahlı birlikler yerleştirildi ve şehirde sıkıyönetim ilan edildi. İşgalden sonra yayınladıkları bildiride ise; işgalin geçici olduğunu, niyetlerinin Saltanat Makamı'nın nüfuzunu kırmak değil, aksine kuvvetlendirmek olduğunu, Anadolu'da isyan çıktığı veya azınlıklara karşı katliam yapıldığı takdirde İstanbul'un Türklerden alınacağını ve herkesin verilecek emirlere uyması gerektiğini ilan ettiler [10].

Şehrin denetimini tamamen ele geçiren işgalciler 18 Mart günü Meclis-i Mebusan binasını basarak zorla içeri girip aralarında Rauf Bey'in de bulunduğu bazı mebusları tutukladılar. *Tutuklanan bu mebuslar, 15 Mart'da tutuklanan 150 kadar Türk aydınıyla birlikte, Malta'ya sürgüne gönderildiler. Evi sarılan ve İngilizler tarafından aranan Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey ise Ankara'ya kaçmayı başaranlar arasındaydı [10].*

Meclisin basılıp mebusların tutuklanması üzerine Meclis-i Mebusan, kalan üyeleriyle 18 Mart 1920'de toplandı. Mebuslardan Tunalı Hilmi ve Dr. Rıza Nur verdikleri bir önerge ile Meclis-i Mebusan'ın yeniden hür iradesini ortaya koyacağı güne kadar Meclis çalışmalarının tatil edilmesini, işgal altındaki bir şehirde Meclis'in hür ve serbest şekilde karar vermesinin mümkün olmayacağını açıklayarak çalışmaların geçici olarak durdurulmasını teklif ettiler. Bu teklif oy birliği ile kabul edildi [10].

Aslında Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgal edileceğini 11 Mart'ta İstanbul'daki Anadolu için çalışan vatanseverlerden öğrenmiş ve İstanbul'da bulunan

Rauf Bey'i de uyarmıştı. *16 Mart'daki işgali ise vatansever telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi işgalden kısa bir süre sonra Ankara'ya bildirmiştir [1].*

İstanbul'un işgalini
telgrafçı Manastırlı
Hamdi Efendi Ankara'ya
bildirmiştir.

İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgaline kadar Heyet-i Temsiliye'nin artık gerekli olmadığını iddia edenler, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerinin haklılığını bir kez daha kabul etmek zorunda kalmışlardır. İstanbul'un işgali ile göstermelik hâle gelen, Osmanlı Devleti de artık fiilen sona ermiştir.

23 Nisan 1920'ye kadar Heyet-i Temsiliye, bu tarihten sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, vatanın ve milletin kurtuluşu için tek ümit ve meşru temsilci hâline gelmiştir [10].

Mustafa Kemal Paşa, kendisine iletilen İstanbul'un işgali haberini hemen bütün kolordu komutanlarına telgrafla bildirerek, bu andan itibaren Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'da müracaat edilecek tek idarî mercii olduğunu vurgulamıştır. 16 ve 17 Mart tarihlerinde peş peşe çektiği telgraflarla alınacak tedbirleri kolordulara ve valilere bildirdi. *Bu emirleri şu şekilde sıralamak mümkündür [1, 10, 2, 12, 13]:*

- İstanbul'un işgali, İtilaf Devletleri temsilcileri, bütün tarafsız devletlerin dışışleri ve meclisleri nezdinde telgrafla protesto edilecek ve her yerde mitingler yapılacaktır.
- İstanbul ile görüşme kesilecektir.
- Hristiyan halka dokunulmayacaktır.
- Ülkenin asayişini ve huzurunu bozanlar, hangi dine ve milliyete mensup olurlarsa olsunlar, haklarında aynı şiddetle ve eşitlikte yasal işlem yapılacaktır,
- İçinde bulunulan olağanüstü durum, birliği gerektirmektedir. Milletin birliğini sağlamak ve girilen mücadelenin kutsiyetinden ve meşruluğundan herkesi haberdar etmek için gayret sarf edilecektir.
- Olumsuz propagandalar önlenecektir.
- Askeri ve sivil makamlar iş birliği yaparak çalışacaklardır.
- Temsil Heyeti'nin bilgisi ve izni olmadıkça, hiçbir makam ve hiçbir memur İstanbul ile haberleşmeyecektir.
- İngiliz kontrol subayları rehin olarak tutuklanacaktır.

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, yeni işgaller karşısındaki tepkisini ve Türk hissiyatını ifade etmek amacıyla, 16 Mart 1920'de yabancı devlet temsilcilerine protesto telgrafları göndermiştir. Ayrıca Heyet-i Temsiliye, İstanbul'da yapılan işgal ve tutuklamalara karşı Anadolu'daki İngiliz subaylarını tutuklayarak karşılık verdi. Erzurum'da bulunan Yarbay Rawlinson ve yirmi kadar İngiliz, Kâzım Karabekir Paşa tarafından resmen tutuklandı. *İngilizler ise Anadolu'ya kuvvet sevkini engellemek ve kontrolü sağlamak amacıyla Geyve Boğazı'nı tutarak bir iç cephe oluşturmaya çalışıyorlardı. Bunu engellemek için bölgedeki köprüler ve demiryolları havaya uçurulup İngiliz birliklerinin üzerine asker gönderilmesine karar verildi [1, 10, 11].*

Heyet-i Temsiliye
İstanbul'un resmen
işgali üzerine Ankara'da
yeni bir meclisin
açılmasına karar
vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un işgali üzerine aldığı tedbirler arasında en önemlisi ise Ankara'da olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin derhâl toplanması ve bunun uygulanması için gerekli çalışmaların başlatılması kararı idi. Mustafa Kemal Paşa, bu kararı nasıl uygulanacağını 17 Mart 1920 tarihinde kolordu komutanlarına bir genelge ile bildirdi. *Telgrafta, Ankara'da bir meclisin toplanacağı, seçilecek üyelerin nitelikleri ve seçimlerin nasıl yapılacağı belirtiliyordu.*

19 Mart 1920 tarihinde yayınlanan ikinci bir genelge ile de seçimlerin on beş gün içerisinde yapılması hususu bildirilmiş ve memleketin her yerinde seçim hazırlıkları başlamıştı [13].

Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, bu bildiride; Ankara'da olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin toplanacağını, bunun için her livadan beşer kişinin seçilmesini, seçimde her parti, zümre ve cemiyetin aday gösterebileceği gibi, bağımsız olarak da adaylığın konulabileceğini, seçimlerin gizli ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılacağını belirtmiştir. Ayrıca Son Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi iken, Meclis'in kapatılması üzerine Ankara'ya gelebilen mebusların da yeni meclisin üyesi sayılacağı açıklanmıştır [1, 10, 9, 13].

Diğer taraftan, Salih Paşa Hükûmeti üzerindeki baskılar da her geçen gün daha da artmaya başlamıştı. İtilaf Devletleri'nin İşgal Kuvvetleri Komutanı, Salih Paşa'dan Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'yi reddedip kötölemesini istemişti. Salih Paşa, bu isteğe karşı çıkınca, Kuva-yı Milliye'ye karşı başarısız olduğu gerekçesiyle istifa etmek zorunda bırakıldı. *Yerine 5 Nisan 1920'de İngilizlerin isteği üzerine Damat Ferit Paşa yeniden (4. defa) sadrazam oldu* [11, 10].

Bu iktidar döneminde Millî Mücadele hareketine karşı düşmanca ve çok sert tedbirlere başvuruldu. Yeni İstanbul Hükûmeti, Ankara'da bir meclisin açılmasıyla daha da meşruiyet kazanacak olan oluşuma karşı bütün gücüyle mücadeleye girişti.

8 Nisan 1920'de İngiliz işgal kuvvetlerinin yetkilileriyle görüşen Damat Ferit Paşa, millî hareketi ortadan kaldırmak için devletin askerî gücünü kullanmak ve Ahmet Anzavur'dan istifade etmek istediğini bildirerek İngilizlerden silah ve mühimmat talebinde bulunmuştur. 9 Nisan'da Kuva-yı Millîye aleyhine bir beyanname yayınladı ve Anadolu'da etkinliğini artırmak amacıyla da idarî ve askerî atamalar yaptı. Ahmet Anzavur'a paşalık rütbesi vererek Balıkesir Mutasarrıflığı'na tayin etti [11, 10, 9].

Bir süre sonra da başından beri meclisin Müdafaa-i Hukukçu yapısından rahatsız olan Sultan Vahdettin yayınladığı bir irade ile 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusan'ı tamamen dağıttı [10].

İstanbul Hükûmeti aynı tarihte Anadolu'da oluşan millî gücü yok edebilmek için halkın dinî duygularını kullanarak, millî harekete karşı ayaklandırmak amacıyla *Şeyhülislam Dürriyâde Abdullah Efendi'ye bir fetva hazırlatmıştır. Fetvada; Millî Mücadele'yi yönetenler Padişah'a baş kaldırmış, hak tanımayan, Padişah'ın izni olmadan vergi ve asker toplayan, kendi çıkarlarını düşünen zorbalar ve Halifeyi*

Şeyhülislam Dürrizade
Abdullah Efendi Millî
Mücadele'ye karşı
fetvalar yayınladı.

dinlemeyen dinsizler olarak gösterilmekte, bu sebeple onlar ve onlarla birlikte olanların temizlenmesinin “vacip”, bunların öldürülmesinin “meşru ve farz” olduğu belirtilmektedir. Ayrıca onları öldürenlerin gazi, onlar tarafından öldürülenlerin ise şehit oldukları ilan ediliyordu.

Torbalar dolusu basılıp hazırlanan bu fetva düşman ajanları tarafından posta ile her tarafa dağıtıldı, hatta İngiliz uçaklarıyla Anadolu'daki şehirlere atıldı. Böylece halk Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtıldı [16].

Bütün bu gelişmeler derhal etkisini gösterdi ve Anadolu'da Kuva-yı Milliye'ye karşı çok yaygın ayaklanmalar çıktı. Ayaklanmaları, ordunun dağıtılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğu, ekonomik zorluklar, asker kaçakları, soygunlar ve asayişsizlik daha da tetiklemiştir. Bu durum İngilizlerin işine geliyordu. Zira Anadolu'da Türk'ü Türk'e kırdırmak suretiyle amacına ulaşmış olacaktı [16].

Bu fetvanın yayınlanmasından kısa bir müddet sonra Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi'nin öncülüğünde Anadolu'dan 150 kadar müftünün ortak imzasıyla hazırladığı Millî Mücadele'yi destekleyen karşı fetva yayınlandı ve halkın Millî Mücadele'yi desteklemeleri istendi [10, 12, 16].

5 Mayıs 1920 de ilan edilen karşı fetvada, devlet ve hükûmet merkezi olan İstanbul'un İngiliz işgali altında bulunduğu, bundan dolayı hür olmayan Halife Sultan'ın vermiş olduğu fetvanın geçersiz olduğu, işgale karşı mücadele ederek hilafet merkezini kurtarmaya çalışan Kuva-yı Milliye'ye herkesin yardımcı olmasının dinin bir gereği olduğu şeklinde açıklama yapılmıştır [15, 16].

Damat Ferit Paşa bütün bunların yanı sıra Kuva-yı Milliye'ye karşı İngilizlerin de desteğiyle Kuva-yı İnzibatiye adıyla bir de askerî birlik oluşturma yoluna girdi [10, 12]. Adına aynı zamanda Halife Ordusu da denilen bu birlikler İzmit'te yığınak yaparak millî kuvvetlerin elinde bulunan Geyve Boğazı'na saldırdı. Bu saldırılar Ali Fuat Paşa'nın emrindeki kuvvetler karşısında yenildiler ve mensuplarının büyük bir bölümü gerçeği idrak ederek millî kuvvetlere katıldı [15, 16].

Damat Ferit Hükûmeti, halkı Millî Mücadele taraftarlarından soğutmanın bir yolu olarak da Kuva-yı Milliyecilerin İttihatçı veya din ve devlet düşmanı Bolşevik olduklarına dair propaganda yöntemini seçti [16]. Çünkü o dönemde halkın savaş suçlusu olarak gördüğü İttihatçılara karşı kamuoyunda ciddi bir tepki olduğu düşünülüyordu. Ayrıca başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere millî hareketin öncüleri İstanbul'da kurulan (24 Mayıs 1920) sıkıyönetim (Divan-ı Harb-i Örfî) mahkemelerinde giyaplarında yargılanarak idam cezasına çarptırılmışlardır. Fakat hiçbir şey 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına engel olamamıştır [1].

Örnek

- İzmir'in işgali Millî Mücadele'nin bütün ülkede güçlü bir şekilde desteklenmesine ortam hazırladığı gibi Misak-ı Millî Kararları da Ankara'da yeni bir meclisin açılmasına dolayısıyla da yeni bir Türk Devleti'nin kurulmasına fırsat verdi.

Bireysel Etkinlik

- Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya geliş güzergâhlarını harita üzerinde inceleyiniz
- Misak-ı Millî Kararlarının ülke sınırlarının belirlenmesinde etkisi nedir? Araştırınız.
- Ankara ve civarında millî teşkilatlanma çabalarını araştırınız

Özet

•HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN ANKARA'YA GELİŞİ VE ÇALIŞMALARI

•Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya Gelişi

- 16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta komutanlarla yapılan toplantıda ele alınan konulardan biri Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarının yürütüleceği yeni merkezin neresi olacağı konusuydu. Komutanlar Toplantısı'nda önerilen şehirler arasında; Ankara, Konya ve Eskişehir bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre en uygun yer Ankara idi.
- O zamanlar küçük bir Anadolu kasabası görünümünde olan Ankara, Temsil Heyeti'nin gelişi ile tarih sahnesine çıkmış, bu tarihten itibaren artık Millî Mücadele hareketinin siyasi merkezi olmuştur. Daha sonra yeni Türk Devleti'nin temelleri burada atılmış ve 13 Ekim 1923'te de devletin başkenti olmuştur.

•Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları

- 2 Ekim 1919'da kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti seçimlerin bir an önce yapılarak Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlayacağı vaadiyle iş başına gelmişti. Bu amaçla 3 Ekim 1919'da da seçim kararı alınarak kasım ayından itibaren bütün ülkede Meclis-i Mebusan için iki dereceli seçim esasına göre seçimler yapılmaya başlanmıştır.
- Yapılan seçimleri hemen her yerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyeleri veya destekledikleri adaylar kazanmıştı. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan, Rauf (Orbay) Bey ise Sivas'tan milletvekili seçilmişlerdir.

•SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI'NIN AÇILMASI VE MİSAK-I MİLLÎ KARARLARININ İLANI

- Meclis-i Mebusan, 12 Ocak 1920 Pazartesi günü saat 14.00'de İstanbul'da toplandı ve çalışmalarına başladı. Seçilen 168 mebustan ancak 72'si İstanbul'a ulaşabilmişti.
- Müdafaa-i Hukukçuların çoğunlukta olduğu Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin en önemli hizmeti, Erzurum ve Sivas kongreleri sürecinde şekillenen millî kurtuluş programını ifade eden "*Misak-ı Milli*"yi, diğer adıyla "*Ahd-i Milli*"yi olağanüstü şartlara rağmen kabul ve ilan etmesidir.
- Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Heyet-i Temsiliye tarafından hazırlanan müsvedde metin, Meclis'te kurulan Felah-ı Vatan Grubu'nun 22 Ocak 1920 günü yaptığı gizli grup toplantısında okundu. Daha sonra 28 Ocak 1920'deki gizli toplantıda ise çok az değişikliklerle bu metin bütün mebusların imzalarıyla kabul edildi ve 17 Şubat 1920'de de Meclis-i Mebusan tarafından bütün yabancı parlamentolara ve basına bildirildi.

Özet (devamı)

• Misak-ı Millî'nin Önemi ve Sonuçları

- Misak-ı Millî Beyannamesi, her şeyden önce millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırlarını çizmiştir.
- Misak-ı Millî ile Türkler tam bağımsızlık şuuruna erişmişler ve millet olarak asgari haklarını istemişlerdir.
- İtilaf Devletleri'nin Yunan kuvvetlerini taarruza başlatmaları, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni çekilmeye mecbur bırakmıştır.
- Misak-ı Millî'nin ilan edilmesi ile İstanbul hükûmeti telaşa düşerken, İtilaf Devletleri ise kısa bir süre sonra
- İstanbul'u işgal kararı alarak Meclis-i Mebusan'ı işgal edip dağıtmışlardır
- **İSTANBUL'UN İŞGALİ VE SONRAKİ GELİŞMELER (16 MART 1920)**
- Millî iradenin Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde "Misak-ı Millî" şeklinde ilanı, İtilaf Devletleri tarafından hiç hoş karşılanmadı. İngilizlere göre Ali Rıza Paşa Hükûmeti büyük oranda Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerini savunan Kuva-yı Milliye'ye karaktere sahip idi. Bunu kabullenemeyen İngilizler, Hükûmeti baskı altına almaya başladılar ve millici olarak nitelendirdikleri meclise karşı harekete geçtiler.
- Yeni Hükûmetin genel siyaseti de Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nden farklı olmadı. İtilaf Devletleri'nin Kuva-yı Milliye'yi red ve kinama tekliflerini kabul etmediği için İngilizler İstanbul'daki bu milliyetçi oluşumu dağıtmak amacıyla yeni baskı yollarına başvurdular. Sonuç olarak da İstanbul'un işgaline karar verdiler ve Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak 13 Kasım 1918'den beri fiilen kontrol altında tuttıkları İstanbul'u resmen işgal ettiler.
- Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde alınan ve millî sınırlarımızın bütün dünyaya ilanı şeklinde ifade edilebilecek, Misak-ı Millî kararından sonra İstanbul'un işgali ve Mebuslar Meclisi'nin kapatılması, Heyet-i Temsiliye'yi 23 Nisan 1920'ye kadar vatanın ve milletin kurtuluşu için tek ümit ve meşru temsilci hâline getirmiştir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Misak-ı Millî Kararları'nda aşağıdakilerden hangisi konu edilmemiştir?
  - a) Cumhuriyet idaresi
  - b) Vatanın bütünlüğü
  - c) Batı Trakya
  - d) Azınlık hakları
  - e) Borçlar
2. Sivas Kongresi'nden sonra oluşturulan Heyet-i Temsiliye'nin görevi ne zaman sona ermiştir?
  - a) İstanbul'un işgalinden sonra
  - b) TBMM'nin açılışından sonra
  - c) Sakarya Savaşı'ndan sonra
  - d) Lozan Antlaşması'ndan sonra
  - e) Büyük Taarruz'dan sonra
3. Mustafa Kemal Paşa, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne hangi ilimizden milletvekili olarak seçilmiştir?
  - a) Ankara
  - b) İstanbul
  - c) Trabzon
  - d) Erzurum
  - e) Selanik
4. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali haberleri üzerine hemen bütün kolordu komutanlarına çektiği telgraflarda, bu andan itibaren Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'da müracaat edilecek tek idarî merci olduğunu vurgulamıştır. 16 ve 17 Mart 1920 tarihli telgraflarla alınacak tedbirleri kolordulara ve valilere bildirmiştir.

Bu telgraflarda aşağıdaki emirlerden hangisi yoktur?

  - a) İstanbul ile görüşme kesilecektir.
  - b) Hristiyan halka dokunulmayacaktır.
  - c) Olumsuz propagandalar önlenecektir.
  - d) Askerî ve sivil makamlar iş birliği yaparak çalışacaklardır.
  - e) İstanbul Hükûmeti ile irtibat koparılmayacaktır.

5. Aşağıdaki tarih ve vakaların hangisi yanlıştır?
- a) 16 Mart 1920-İstanbul'un resmen işgali
  - b) 20- 22 Ekim 1919-Amasya Görüşmeleri
  - c) 28 Ocak 1920-Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi
  - d) 27 Aralık 1920-Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişi
  - e) 04- 11 Eylül 1919-Sivas Kongresi
6. Aşağıdakilerden hangisi Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'yı Millî Mücadele'nin idare merkezi olarak tercih etmesinin nedenlerinden biri değildir?
- a) Anadolu'nun tam ortasında bulunması
  - b) İstanbul'a demiryolu ve haberleşme sistemiyle bağlı olması
  - c) Millî teşkilatların güçlü olması
  - d) XV.Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'in burada olması
  - e) Önemli ulaşım yollarının kesişme noktası olması
7. Millî iradenin son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde "Misak-ı Milli" şeklinde ilan edilmesinden sonra, İtilaf Devletleri nasıl bir karşılık vermiştir?
- a) Musul işgal edilmiştir.
  - b) Kars işgal edilmiştir.
  - c) İzmir işgal edilmiştir.
  - d) Batum'a asker çıkarılmıştır.
  - e) İstanbul işgal edilmiştir.
8. I. Erzurum Kongresi Kararları
II. Sivas Kongresi Kararları
III. TBMM'nin Açılması
- Herşeyden önce millî ve bölünmez Türk vatanının sınırlarının çizildiği Misak-ı Milli Kararları'nın hazırlanmasında, yukarıdakilerden hangisi ya da hangilerinin katkısı yoktur?
- a) Yalnız I
  - b) Yalnız II
  - c) Yalnız III
  - d) I ve II
  - e) II ve III

9. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde alınan Misak-ı Millî Kararları'nda Elviye-i Selase (Kars- Ardahan-Batum) ve Batı Trakya ile ilgili olarak nasıl bir görüş bildirilmiştir?

- a) Bölge halkını silahlandırmak
- b) Bu bölgeleri görüşmeler yolu ile geri almak
- c) Savaşarak işgalden kurtulmalarını sağlamak
- d) Bu bölgelerde millî kuvvetleri harekete geçirmek
- e) Gerekirse bu bölgelerde halkın oyuna başvurmak

10. I. Albayrak

II. Hakimiyet-i Milliye

III. Yeni Gün

Yukarıdaki gazetelerden hangisi ya da hangileri Sivas'ta olduğu gibi, Ankara'da da Heyet-i Temsiliye adına çıkarılmıştır?

- a) Yalnız I
- b) Yalnız II
- c) II ve III
- d) I ve III
- e) I, II ve III

Cevap Anahtarı

1.a, 2.b, 3.d, 4.e, 5.d, 6.d, 7.e, 8.c, 9.e, 10.b

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Atatürk, K. (2000). Nutuk (1919-1927), (Haz. Zeynep Korkmaz). Ankara.
- [2] Akdağ, Ö. (2011). Ana Hatlarıyla Türk Yenileşme Tarihi. Konya
- [3] Budak, M. (2002). İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika. İstanbul.
- [4] YÖK. (1997). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I/1 Türk İnkılâbının Hazırlık Dönemi ve Türk İstiklal Savaşı. Ankara.
- [5] Eroğlu, H. (1982). Türk İnkılâp Tarihi. İstanbul.
- [6] Kılınçkaya, M.D. (Ed.), (2006). Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Ankara.
- [7] Tansel, S. (1991). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (Cilt 2). İstanbul.
- [8] Akşin, S. (2007). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul.
- [9] 2008.Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1.Ankara: ATAM
- [10] Turan, Ş. (1991). Türk Devrim Tarihi 2. Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe. Ankara.
- [11] Akşin, S. (1922). İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Mutlakıyete (1919-1920). İstanbul.
- [12] Özkaya, Y. (2011).Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi.Ankara
- [13] Kocatürk, U. (2006). Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri. Ankara.ATAM
- [14] Yalçın, E.S. (Ed.), (2008). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi. Ankara.
- [15] Baykara, T. (1991). Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri.Ankara.
- [16] Öztürk, C. (Ed.), (2005). İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi. Ankara.